

НАЙПРОДУКТИВНІШІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ У ПЕРСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізуються найбільш продуктивні способи творення військових термінів у сучасній перській військовій термінології з когнітивно-прагматичної точки зору.

Ключові слова: військова термінологія, військовий термін, словотворення, термінознавство, когнітологія.

В статье анализируются наиболее продуктивные способы создания военных терминов в современной персидской военной терминологии с когнитивно-прагматической точки зрения.

Ключевые слова: военная терминология, военный термин, словообразование, терминоведение, когнитология.

Terminological studies are among of the most important lines of research in the national and foreign schools of language studies, which is seen in the variety of approaches used to study terminology.

Among the special terminology, military terminology occupies an important place, which in recent times is conditioned by the rapid development of military science and technology, and, last but not least, by permanent military conflicts in some parts of the world.

Terms are the signs of a particular type; they show their specificity by means of denoting phenomena, relations and things which have communicative and pragmatic meaning only in a particular semiotic field – the field of certain professional activities.

The inevitable increase in the volume of special information in various fields of military science and technology is inextricably linked with the quantitative growth and qualitative improvement of military terminology.

Being a professional language, military terminology provides a new matrix of perception by means of which new global changes can be interpreted.

The article analyzes the most productive ways of military terms formation in modern Persian military terminology from the cognitive-pragmatic point of view.

Keywords: military terminology, military term, word formation, terminology, cognitology.

Постановка проблеми. На сьогодні утворення й поповнення перської військової термінології (далі – ПВТ) є важливою і невирішеною проблемою перської мови. В Ірані, разом із процесом масового запозичення, активно впроваджується робота із розроблення власної термінології, зокрема військової, також зростання обсягу спеціальної інформації в різних галузях військової науки та техніки невід’ємно пов’язане з кількісним зростанням та якісним удосконаленням військової термінології та зумовлює *актуальність* цього дослідження.

Метою статті є аналіз найбільш продуктивних способів творення військових термінів у сучасній перській військовій термінології.

Огляд останніх досліджень. Мовознавці такі як Ю.А. Рубінчик, В.Б. Иванов, Л.С. Пейсіков, Г.Г. Наджафов висвітлювали основні аспекти способів словотворення перської термінології. Тенденції запозичення з англійської та французької мов у перську, пов’язані з військовою термінологією, досліджував радянський вчений-сходознавець В. Болдирев. Певні особливості термінології перської мови, а саме шляхи поповнення та структуру, висвітлювали радянські вчені А. Куранбеков та Л. Пейсіков, у працях яких проаналізовано питання словотворчих характеристик та особливостей перського словотвору.

В українському мовознавстві, окрім роботи А. Романченка «Авіаційна термінологія сучасної перської мови» [5] на сьогодні дослідження військової термінології перської мови майже не представлені. Аналогічних досліджень перських мовознавців не зафіксовано.

Виклад основного дослідження. Під час дослідження використовувалися джерела поповнення сучасної перської військової термінології, а також матеріалом дослідження стала новітня перська військова термінологія, яку було створено та впроваджено Академією перської мови та літератури.

Результати дослідження показують, що за допомогою *афіксального способу* утворюються терміни-похідні слова. Вони складаються з *основи + суфікс або префікс*. Афікси є різними за характером конституюваних значень, але утворені за їх допомогою нові терміни отримують нову галузь функціонування та змінене семантичне значення. В словотворчому процесі бере участь велика кількість афіксів, які залежно від частоти використання, поділяються на продуктивні та непродуктивні. Афікси приєднуються до основ іменників та дієслів. Більша кількість афіксів за своїм походженням належить до іранського лексичного фонду, але існують й такі афікси, які є запозиченими з інших мов.

У словотворчому процесі ПВТ можна виділити наступні продуктивні афікси такі як:

- «جان», «جانی», «پسونده»: *підтримка (охорона)* – پشتیبانی, *віце-адмірал* – دریابان, *охоронець* – نگهبان;
 - امنیت - وضعیت, *обстановка* - هدایت, *наведення на ціль* - حمایت, *прикриття (підтримка)* - پسونده «یت»;
 - تلفنچی - *військовослужбовець* - بیسیمچی, *радист* - توپچی, *артилерист (навідник)* - پسونده «چی»;
 зв'язковий - تلگرافچی;

- «چه» - *саперна лопатка* - بیلچه (від بیل - *лопата*), *катер* - ناوچه (від ناو - *корабель*);

- «انه» [3, с. 205]: *нічний політ* - پرواز شبانه, *денний політ* - پرواز روزانه;

- «ی» - «ی» - *розвідка* - شناسایی, *диктаторство* - دیکتاتورری, *партизанство* - دیکتاتورری, *партизанство* - یارگیری, *стійкість* - پافشاری. Цей суфікс є одним з найпродуктивніших суфіксів у сучасній перській мові та ПВТ. Число лексем, утворених за його допомогою, вимірюється тисячами.

- «ی» - «ی» - *військові дії* - عملیات جنگی, *військово-повітряні сили* - نیروهای هوایی, *сили охорони правопорядку* - نیروهای انتظامی, *ядерні сили* - نیروهای هسته ای, *сили спеціального призначення* - نیروهای مخصوص, *збройні сили* - *сухопутні війська* - نیروهای زمینی [2, с. 585].

Цей суфікс також є одним з найпродуктивніших суфіксів у сучасній перській мові.

- «ی» - «ی» - *військові дії* - عملیات جنگی, *військово-повітряні сили* - نیروهای هوایی, *сили охорони правопорядку* - نیروهای انتظامی, *ядерні сили* - نیروهای هسته ای, *сили спеціального призначення* - نیروهای مخصوص, *збройні сили* - *сухопутні війська* - نیروهای زمینی [2, с. 585].

1. процес: *випробування* - آزمایش, *реагування (протидія)* - واکنش, *обробка даних* - پردازش اطلاعات

2. результат дії чи процесу: *доповідь* - گزارش, *радіоприйом* - پذیرش

Результати дослідження виявили, що ще однією продуктивною моделлю творення термінів є *словоскладання (іменник + іменник)*:

سربازخانه	-	خانه - <i>солдат</i> + سرباز	дім	казарма
رزمنامه	-	نامه - <i>бій</i> та رزم	лист	план дій
تیرباران	-	باران - <i>постріл</i> - تیر	дош	обстріл

За цією моделлю також утворюються такі слова: *транспортування* (زوی), *збройна сутичка* (زوی), *мінOMET* (خورد + -انداز), *почесна варта* (گارد + -احترام) тощо.

У процесі основокладання у ПВТ беруть участь *інтерфікси (з'єднувальні морфемі)*. Вони не мають лексичного значення та розташовуються між з'єднувальними словами й утворюють такі моделі:

модель *іменник + (و, به) + іменник*: *збройна сутичка* - زوخورد; *зближення з противником* - با دشمن رو به رو شدن

модель *основа минулого часу (далі – ОМЧ) + o + ОМЧ*: *пробіг* - امدورفت

Велика кількість термінів ПВТ формується за рахунок *термінологізації* побутових слів шляхом розширення або, навпаки, звуження значення [1, с. 418], наприклад:

Перське слово	Загальноживане значення	Термінологічне значення
دسته	ручка, група людей, тварин	взвод, загін
افسر	корона, керівник	офіцер
توپ	м'яч	гармата
نیروی زمینی	сила землі	СВ
پوشش	ковдра	прикриття
استتار	приховування, затаювання	маскування, камуфляж
مخزن	склад, ємність	магазин (вогнепальна зброя)
مگسک	маленька муха	мушка (приціл)
مهندس	інженер	сапер
پیاده	піший	піхота

На сучасному етапі розвитку ПВТ існує багато термінів, створених за допомогою *напівафіксів*. Наприклад, морфема انداز основа теперішнього часу (далі – ОТЧ) від انداختن (*кидати*) в словнику не зафіксована та самостійно в сучасній перській мові не вживається, але у свідомості носія мови значення цієї морфемі пов'язано з поняттям *кидання, закидання*. Наведена морфема є когнітивним маркером процесу кидання, за її допомогою утворено такі терміни: *мінOMET* (те, що кидає міну) - مینانداز; *бомбардувальник* (те, що кидає бомбу) - بمبانداز.

За моделями напівафіксації утворюються словотвірні структурні типи напівпохідних слів, що займають проміжну позицію між афіксальними та складними словами. Напівафікси бувають називного та дієслівного походження [6, с. 148].

Напівафікси називного походження (مانند, گون, كده, منش, گاه) – це такі основи, які на ранніх стадіях розвитку новоперської мови були окремими словами (іменниками чи прикметниками), але на сучасному етапі втратили своє самостійне значення [3, с. 237], проте залишаються когнітивними маркерами у свідомості носіїв мови та застосовуються у процесі творення нових слів. Напівафікси називного походження менш характерні для

словотворення військової термінології.

Найуживанішим є напівфаїкс – *گاه*, який у свідомості носіїв мови має когнітивно-семантичне значення 'локалізація чогось' та використовуються для утворення слів із значенням 'заклади' й 'назви певних пунктів':

станція	ایستگاه
пункт спостереження	دیدگاه
пост, караульне	پاسگاه
приміщення	
база	پایگاه
тил	عقابگاه
казарма	آسایشگاه
укриття	پناهگاه
польова майстерня	تعمیرگاه سحرایی

Напівфаїкс (іменникова основа) із когнітивним значенням 'робота' – *کار* отримав найбільшого поширення в сучасній перській мові, зокрема, у ПВТ:

агресор	تجاوزکار
ефективність	کاریایی
взаємодія	همکاری
застосування, залучення	به کارگیری
автоматичний	خودکار

У ролі дієслівних напівфаїксів насамперед використовуються ОТЧ простих дієслів. Переважна більшість похідних термінів утворюється шляхом приєднання дієслівних напівфаїксів до основ іменників, але вони можуть також ставати інтегральною частиною інших частин мови. До найпродуктивніших напівфаїксів дієслівного походження суфіксального типу належать такі: *بر* – *بار بخش بین* тощо. Ці основи дієслів зберігають значення дієслова та, відповідно, у свідомості носіїв мови маркують його значення, але не можуть виступати в ролі «окремого слова» [4, с. 12].

Напівфаїкси дієслівного походження утворюються додаванням до іменника основи дієслова теперішнього часу, що має значення дії: *складання схем, планування* – *طرحریزی* (طرح + ОТЧ від *ریختن* – *сипати, лити*); *ешелонування, шиккування в бойовому порядку* – *ردهبندی* (رده + ОТЧ від *بستن* – *закривати*); *будівництво моста* – *پلسازی* (پل + ОТЧ від *ساختن* – *будувати*); *трак* – *بارکش* (بار + ОТЧ від *کشیدن* – *тягнути*); *БМП* – *نفربر* (نفر + ОТЧ від *بردن* – *нести*); *командувач* – *فرمانده* (فرمان + ОТЧ від *دادن* – *давати*); *вербування* – *سربازگیری* (سرباز + ОТЧ від *گرفتن* – *брати, отримувати*); *хвильоріз* – *موجشکن* (موج + ОТЧ від *شکستن* – *розбивати*); *самохід* – *خودرو* (خود + ОТЧ від *رفتن* – *ходити*); *амортизатор* – *ضربهگیر* (ضربه + ОТЧ від *داشتن* – *мати*); *броньований* – *زره دار* (زره + ОТЧ від *داشتن* – *мати*).

Наприклад, за допомогою морфем «انداز» та «افکن», що походять від дієслів *انداختن* та *افکندن* – із значенням *кидати*, утворюються такі терміни:

- від *انداز*: *میانداز* – *бомбардувальник*; *بمبانداز* – *міномет*.
- від *افکن*: *مینافکن* – *бомбардувальник*; *بمبافکن* – *міноносець*.

Такий напівфаїкс, як *یاب* від *یافتن*, який має когнітивний маркер *шукати, знаходити*, утворює такі терміни:

<i>глибиномір</i>	عمقیاب (те, що знаходить глибину)
<i>міношукач</i>	مینیباب
<i>спідометр</i>	سرعتیاب
<i>далекомір</i>	فاصله یاب

За допомогою напівфаїкса - *سنج* від *سنجیدن* *вимірювати* утворюються найменування вимірювальних приладів:

<i>дозиметр</i>	تشعشع سنج
<i>гідрометр</i>	رطوبت سنج
<i>спідометр</i>	سرعتسنج
<i>монометр</i>	فشارسنج

Напівфаїкси префіксального типу можуть самостійно вживатися та мають власне значення, проте вони належать до напівфаїксів, оскільки в процесі словотворення втрачають своє лексичне значення. Проте вони отримують класифікуючі значення (відносять слово до тієї чи іншої семантичної категорії), так як це роблять суфікси та префікси. Багато термінів утворено за допомогою напівфаїксів префіксального типу *زیرشاه پر کم پیش*, наприклад:

<i>просування</i>	پیشروی
<i>цілі, що летять на низькій висоті</i>	اهداف هوایی کم ارتفاع
<i>авангард</i>	پیشقر اول/پیشگام
<i>ходова пружина, головна рушійна сила</i>	شاه فنر
<i>віддання військового вітання із зброєю</i>	پیشفشنگ
<i>підводка</i>	زیردریای

Висновки та перспективи дослідження. Отже, на сучасному етапі розвитку ПВТ створення термінів за допомогою напівфаїксів (*وندواره*) є одним із найбільш продуктивних способів словотворення. До напівфаїксів в іраністиці належать такі морфеми, які мають лексичне значення, але не вживаються як окреме слово. Напівфаїксальний

спосіб є специфічним для термінотворення в перській мові.

У сучасній перській військовій термінології можна виділити наступні найбільш продуктивні способи творення військових термінів:

- *словотворення за допомогою афіксів*;
- *словоскладання* – поєднання іменних та дієслівних основ;
- *термінологізація*;
- *напівафіксація* – поєднання дієслівних напівафіксів (основи теперішнього часу) з іменною чи дієслівною основою.

Військова термінологія постає як основна одиниця закріплення знань про фрагменти дійсності спеціальних галузей та сфер діяльності людини у військовій сфері, що не лише називає процеси й об'єкти, а й одночасно слугує засобом пізнання та систематизації знань про навколишній світ та є результатом і підґрунтям ефективної комунікативної діяльності у військовій сфері.

Список літератури:

1. Акульшина Н. Т. Лексико-семантичний спосіб словотворення військової термінології (на прикладі перської, української та англійської мов) / Н. Т. Акульшина // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Випуск 146. – С. 417- 421.
2. Акульшина Н. Т. Основи військового перекладу (перська мова): підручник / Н. Т. Акульшина; за заг. ред. В.В. Балабіна. – К.: Логос, 2011. – 595 с.
3. Иванов В. Б. Учебник персидского языка [Часть II. Для студентов 2-го курса востоковедных факультетов высших учебных заведений] / В. Б. Иванов, Б. Л. Гладкова. – М. : Филоматис, 2004. – 320 с.
4. Пейсиков Л. С. Лексикология современного персидского языка / Л. С. Пейсиков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1975. – 207 с.
5. Романченко А. А. Авиационная терминология современного персидского языка / А. А. Романченко // Сходознавство. – 2005. – № 31–32. – С. 55–67.
6. Рубинчик Ю. А. Грамматика современного персидского литературного языка / Ю. А. Рубинчик. – М. : Изд. группа «Восточная литература» РАН, 2001. – 600 с.

REFERENCES

1. Akulshyna, N. T. (2016). Leksyko-semantychnyj sposib slovotvorennya vijskovoyi terminologiyi (na prykladi perskoyi, ukrayinskoyi ta anglijskoyi mov). Kirovograd: Naukovi zapysky. Volodymyr Vynnychenko Ukrainian State Pedagogical University.
2. Akulshyna, N. T. (2011). Osnovy vijskovogo perekladu (perska mova): pidruchnyk. Kyiv: Logos.
3. Ivanov, V. B. (2004). Uchebnik persidskogo yazyka [Chast II. Dlya studentov 2-go kursa vostokovednykh fakultetov vysshikh uchebnykh zavedeniy]. Moscow: Filomatis.
4. Peysikov, L. S. (1975). Leksikologiya sovremennogo persidskogo yazyka. Moscow: Izd-vo Moskovskogo un-ta.
5. Romanchenko, A. (2005). Aviatsionnaya terminologiya sovremennogo persidskogo yazyka. Skhodoznavstvo.
6. Rubinchik, Yu. A. (2001). Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazyka. Moscow: Izd. gruppya «Vostochnaya literatura».